कक्षा छको नेपाली पाठ्यपुस्तक (२०७४) मा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण

हिमवती भट्ट
परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०३८/०७५
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-१५४-१९-२०११

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

२०७६/२०१९

कक्षा छको नेपाली पाठ्यपुस्तक (२०७४) मा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण

९५/०७६

हिमवती भट्ट

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सामग्रीहरू कतैबाट साभार गरिएका छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

हिमवती भट्ट

मिति : २०७६/३/१५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्रा हिमवती भट्ट 'कक्षा छको नेपाली २०७४ पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गरेकी हुन् । निजद्वारा परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने

(शोध निर्देशक)

मिति : २०७६/०४/०५

July 21, 2019

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यक्रमका निम्ति यस सङ्कायतर्फका छात्रा हिमवती भट्टले 'कक्षा छको नेपाली २०७४ पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	दस्तखत
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने (शोध निर्देशक)	....

मिति : २०७६/४/२१
August 6, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

'कक्षा छको नेपाली २०७४ पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण' शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस शोधकार्यलाई मैले सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपानेको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेकी छु । यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नका लागि विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरूका बीच आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी कुशल मार्गनिर्देशन गर्नुभएकोमा हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्ने अवसर जुटाई हरपल सल्लाह र सुझाव दिनुहुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईज्यूप्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययनका क्रमदेखि शोधपत्र तयार पार्दासम्म हरपल सहयोग गर्नुहुने विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै शोधपत्र लेखनका क्रममा अत्यावश्यक पुस्तक तथा शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने नेपाली भाषा शिक्षा विभाग र केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

मेरा जीवनका हरेक क्षण क्षणमा सफलताको आशीर्वाद दिई सधैँ प्रगति पथमा लम्कन आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउन सहयोग गर्नुहुने मेरा पूजनीय मातापिता हजुरआमा ससुराबा सासुआमाप्रति म सदा ऋणी छु । जिन्दगीको हरेक पलमा मलाई निर्देशन गर्दै आफ्नो तन, मन र धन सबै सुम्पेर मलाई सदा हौसला प्रदान गर्नुहुने मेरा श्रीमान् दिपकराज पन्तप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मेरो शैक्षिक सफलतामा प्रसन्न भएर जाँगर सिर्जना गरिदिने बहिनी भुवनेश्वरी भट्ट, भाई दिपेन्द्रप्रसाद भट्ट, साथी अञ्जु लम्साल, लक्ष्मी कँडेल, सुशिला भट्ट, रत्ना धामी लगायत सम्पूर्ण मित्रहरूप्रति हार्दिक आभारी छु । अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई शुद्ध टङ्कनमा सहयोग पुऱ्याउने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०७६/१/

हिमवती भट्ट

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत कक्षा छको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माण' शीर्षकको शोधपत्र तयार गरिएको हो । यस शोधकार्यका उद्देश्यहरूमा कक्षा छ को नेपलाी पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरू सङ्कलन गर्नु, सङ्कलित शब्दहरूलाई वर्णानुक्रममा राखी प्रस्तुत गर्नु र सङ्कलित शब्दहरूका उच्चारण, स्रोत, पदवर्ग अर्थ र उदाहरण सहित नमुना कोश निर्माण गर्नु रहेका छन् ।

प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा छ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश निर्माणमा केन्द्रित रहेको छ । कक्षा छको पाठ्यपुस्तकमा गाढा अक्षरका शब्दहरू, अन्य शब्दहरू पनि लिएका छन् । ती सङ्कलित शब्दहरूलाई वर्णानुक्रममा प्रविष्टि दिई तिनको उच्चारण, स्रोत, पदवर्ग, अर्थ र उदाहरण समेत प्रस्तुत गरी नमुना शब्दकोश निर्माण कार्य गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यलाई निष्कर्षमा पुऱ्याउन मुख्यतः पुस्तकालय अध्ययन विधि र सहायक रूपमा क्षेत्रगत अध्ययन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनका क्रममा प्राथमिक स्रोतका सामग्रीका रूपमा कक्षा छ (२०७४) को नेपाली पाठ्यपुस्तकलाई लिइएको छ भने द्वितीयक स्रोत सामग्रीका रूपमा सैद्धान्तिक ग्रन्थ, शब्दकोश, विभिन्न पुस्तक, शोधपत्र लगायत शोधनिर्देशकको राय, सुझाव तथा सल्लाहलाई लिइएको छ । त्यस्तै सङ्कलित शब्दहरूलाई स्रोत, पदवर्ग र वर्णका आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ र विद्यार्थीको शब्दसम्बन्धी के कस्तो ज्ञान छ भनेर तीनवटा विद्यालयका ३० जना विद्यार्थीहरूको परीक्षण गरी प्राप्त प्राप्ताङ्कलाई औसतमा निकाली व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधलाई जम्मा ६ अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । जसअन्तर्गत पहिलो शोधपरिचय, दोस्रामा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा तेस्रोमा अध्ययन विधि र शोधविधि चौथोमा कक्षा छ (२०७४) को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना

शब्दकोश निर्माण पाँचमा तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण अध्याय छ मा सारांश निष्कर्ष र उपयोगिता उल्लेख गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनको निष्कर्षलाई निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

(क) प्रस्तुत शोधपत्रमा जम्मा ३५० शब्दहरूको सङ्कलन गरी ती शब्दहरूलाई वर्णानुक्रममा प्रविष्टि दिई उच्चारण, स्रोत, पदवर्ग, अर्थ र उदाहरण दिइएको छ ।

(ख) प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्दा २६७ तत्सम, ६६ तद्भव, १५ आगन्तुक र २ वटा अनुकरणमूलक शब्दले प्रविष्टि पाएका छन् ।

(ग) प्रस्तुत अधययनद्वारा निर्मित शब्दकोशमा २६९ नाम, ७० विशेषण, १० क्रियाविशेषण, १ अकर्मक क्रिया शब्द समावेश भएका छन् ।

(घ) सबभन्दा बढी 'स' मा छन् जसमा ४३ वर्ण छन् त्यसपछि 'प' मा ३४, 'अ' मा २९ र 'म' र 'व' मा २२ वटा र सबभन्दा कम 'ऐ', 'छ', 'ड', 'थ' र 'ष' मा १/१ वर्ण लिइएका छन् भने कतिपय वर्णहरूले प्रविष्टि नै पाएका छैनन् ।

(ङ) प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि क्षेत्रगत अध्ययनलाई पनि लिइएको छ । जसअन्तर्गत विद्यार्थीको शब्दार्थसम्बन्धी के कस्तो जानकारी रहको छ भनेर प्रश्नपत्र निर्माण गरी तिनीहरूको प्राप्ताङ्कलाई औसतमा निकाली प्रत्येक प्रश्नको विश्लेषण गरिएको छ ।

सङ्क्षेपीकृत शब्द

संक्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अ.क्रि.	अकर्मक क्रिया
अमू.	अनुकरणमूलक
आ.	आगन्तुक
तत्स.	तत्सम
क्रि.वि.	क्रियाविशेषण
ना.	नाम
वि.	विशेषण

विषयसूची

पृष्ठ

प्रतिवद्धता पत्र क
सिफारिस पत्र ख
स्वीकृति पत्र ग
कृतज्ञताज्ञापन घ
शोधसार ङ
सङ्क्षेपीकृत शब्द छ
विषयसूची ज
तालिका सूची ञ
चित्र सूची ट

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १
१.२ समस्या कथन २
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य ३
१.४ शोधकार्यको/अध्ययनको औचित्य ३
१.५ शोधकार्यको सीमाङ्कन ४
१.६ अध्ययनको रूपरेखा ५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ६
२.१.१ पुस्तकको समीक्षा ६
२.१.२ शब्दकोशसँग सम्बन्धित शोधकार्यको पुनरावलोकन ७
२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा १२
२.२.१ कोशको परिचय १२
२.२.२. शब्दकोशको परिचय १२
२.२.३ शब्दकोशको स्वरूप १३
२.२.३.१ पूर्व भाग १४
२.२.३.२ मध्य भाग १४
२.२.३.३ उत्तर भाग १५

२.२.४ कोश सम्पादन प्रक्रिया १५
२.२.४.१ पहिलो चरण १६
२.२.४.२ दोस्रो चरण २२
२.२.४.३ तेस्रो चरण २७

अध्याय तीन

शोध विधि र प्रक्रिया

३.१ शोध विधि ३१
३.१.१ प्राथमिक सामग्री ३१
३.१.२ द्वितीय सामग्री ३१
३.१.३ सामग्रीको सङ्कलन र विश्लेषण ३२

अध्याय चार

शब्द सङ्कलन र नमुना कोश

४.१ परिचय ३३
४.२ नमुना शब्दकोश निर्माण ३८
४.३ नमुना कोशको विश्लेषण ७६
४.४ स्रोतका आधारमा शब्दहरूको विश्लेषण ७६
४.५ पदवर्गका आधारमा शब्दहरूको विश्लेषण ७८
४.६ वर्णका आधारमा शब्दहरूको विश्लेषण ७९

अध्याय पाँच

तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

५.१ शब्दको अर्थ लेख्ने ८३
५.२ शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्ने ८४

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१ सारांश ८५
६.२ निष्कर्ष ८६
६.३ उपयोगिता ८७
६.३.१ नीतिगत उपयोगिता ८७
६.३.२ प्रयोगगत उपयोगिता ८८
सन्दर्भसामग्री सूची ८९
परिशिष्ट
व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

पृष्ठ

तालिका नं. १
स्रोतका आधारमा शब्दहरूको वर्गीकरण ७७

तालिका नं. २
पदवर्गका आधारमा शब्दहरूको वर्गीकरण ७८

तालिका नं. ३
वर्णका आधारमा शब्दहरूको वर्गीकरण ७९

तालिका नं. ४
कल्याण माध्यमिक विद्यालय बालकुमारी दुप्चेश्वर-५, नुवाकोट ८२

तालिका नं. ५
तादी भ्यु एकेडेमी, तादी- ३, नुवाकोट ८२

तालिका नं. ६
जनसेवा माध्यमिक विद्यालय, पाँगा, कीर्तिपुर ८३

चित्र सूची

पृष्ठ

चित्र नं. १

स्रोतका आधारमा शब्दहरूको वर्गीकरण ७७

चित्र नं. २

पदवर्गका आधारमा शब्दहरूको वर्गीकरण ७९

व्यक्तिवृत्त

नाम : हिमवती भट्ट

जन्ममिति : २०५०/०२/१५

ठेगाना : महाकाली न.पा. ९, दार्चुला

बुवाको नाम : गणेश दत्त भट्ट

आमाको नाम : जानकी देवी भट्ट

नागरिक : नेपाली

लिङ्ग : महिला

तह : स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)

सम्पर्क नं. : ९८४०५०९४१६

शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष	श्रेणी
प्रवेशिका परीक्षा (एस.एल.सी.)	श्री राष्ट्रिय उच्च माध्यमिक विद्यालय, दत्तु, दार्चुला	२०६५	द्वितीय
प्रवीणता प्रमाणपत्र तह (१०+२)	श्री राष्ट्रिय उच्च माध्यमिक विद्यालय, दत्तु, दार्चुला	२०६८	द्वितीय
स्नातक तह (बी.एड.)	श्री राष्ट्रिय क्याम्पस, दत्तु, दार्चुला	२०७२	द्वितीय
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर	२०७५	